

ב"ה

בבא קמא, דף צט

הערות, ציונים וראשי פרקים לעיון

אומן קונה בשבח כלי – בספר 'קצות החשן' (שו"ס ק"ד) דן בהרחבה במהות קנין האומן, ובפרטי הדינים המסתעפים. הנה סיכום דבריו:

ראשית כל הוכיח מדברי הראשונים (תה"ד שט, מהמרדכי; לשון רש"י בסוגיתנו, בד"ה ישנה לשכירות; הרא"ש כאן), שאינו קונה את כל הכלי אלא רק מה שכנגד השבח שהשביח, ודלא כמהר"ש הלוי בתשובה. ואפילו קנינו שכנגד השבח, כתב ה'קצות' (עפי"ד הראשונים בשבועות), אינו קנין גמור להיות כשלו ממש, אלא שיש לו קנין מסוים בחפץ, לענין קדושי אשה (שהרי אף המקדש במשכון דאחרים – מקודשת), וכן לענין שאם הזיק – אין לו לשלם בעד השבח, וכן לענין בל תלין, כמבואר כל זה בסוגיא, אך אינו שלו ממש. ודומה הוא לקנין שיש לבעל-חוב במשכון, אלא שבזה עדיף ממנו: שקונה גם כנגד השבח היתר על דמי שכירותו, שלא כבע"ח שאינו קונה במשכון אלא כנגד חובו. (וכן לענין זה: נכרי שקיבל מישראל, הגם שאינו קונה משכון, באומן – קונה בשבח כלי). ואולם באיכות הקנין ובמהותו – זהה הוא לבעל חוב.

(מהרשב"א בחידושיו כאן מבואר שאף בשבח אינו קונה אלא כשיעור שכרו, שכתב בטעמו של קנין זה, לפי שאין דעתו של אומן להשביחו לצורך בעל הכלי כדי לחייב את עצמו בתשלומי נזק. וכן דעתו גם כן להשביחו לעצמו, לקנות בו כנגד שכרו אע"פ שלא קלקלו, אבל לכו"ע בשלא קלקל – אינו קונה כל שבו. וע' נתי"מ שם).

ואם נגנב או נאבד – דינו כשומר שכר וחייב. אך דוקא לגבי גוף הכלי, אבל השבח, הרי אפילו הזיקו בידים פטור לדעת האומרים 'אומן קונה בשבח כלי'.

ואולם, לענין דמי שכירותו כשהזיק, דינו כשומר שכר, שאם נגנב או נאבד – הפסיד שכרו. ואם ארע אונס – צריך בעל הכלי לשלם לו שכרו, שהרי לענין אונסין לא קנהו. כן צידד ה'קצות'.

קנינו זה, קנין זמני הוא, עד שישלם לו בעל הכלי דמיו, ומיד שישלם לו, אפילו בעל כרחו, נפקע כל קנינו מן הכלי. (ומכל מקום, אם ייגנב או ייאבד – חייב על גופו של הכלי. וכן צידד שחייב אף על השבח עד כנגד דמי השכירות, שהרי ממשיך להיות אחראי כשומר-שכר עד שישביח הכלי לבעליו. ואולם דמי השבח היתרים על גובה דמי השכירות, ראוי שייפטר עליהם בגניבה ואבידה. 'וצריך עיון').

וכשמחזיר הכלי לבעליו, נעשה ממילא שלו ואין צריך לעשות קנין חדש.

ונראה, שכשהתנדב לעשות מלאכה בחנם, כיון שאין כאן דמי שכירות, הרי שמעולם לא קנה בשבח כלי מאומה, כי זה שעשה בחנם הריהו כאילו נתקבל כבר שכרו, והרי כל קנינו של אומן אינו אלא עד שיקבל שכרו, כאמור. ואינו יכול לקדש בו אשה, וכן בהזיק את השבח – חייב. ע"כ מהקצוה"ח.

ובדין זה האחרון, חלק עליו בעל 'נתיבות המשפט' (שם), ולשיטתו פטור מלשלם על נזקיו, שהרי הטעם

שאוּמַן פטור מתשלומי הנזק, לפי שאין דעתו לעשות כדי להתחייב (כמו שכתב הרשב"א כאן), והלא אם עושה בחנם, כל שכן שאינו עושה כדי לחייב את עצמו.

להלכה, נחלקו הראשונים אם אומן קונה בשבח כלי אם לאו – ע' שו"ע חו"מ שו, ב ובש"ך שם. (והדבר נוגע גם לענין טבילת כלים, בישראל שנתן לנכרי לעשות לו כלי. ומחלוקת הראשונים היא. ופסק הרמ"א (ביו"ד קכ, י) שיש לטובלו ללא ברכה).

'כגון דצמר וסמנין דבעל הבית. וצָפַע אגר ידיה הוא דשקיל' – ויש לשאול, מה שונה זה מהנותן עצים לחרש לעשות לו שידה, ומדוע שם קונה האומן בשבח כלי, והלא אין לו אלא מעשה ידיו? תירץ הראב"ד ז"ל, שבצמר, הסימנים הם העושים את השבח, והאומן הרי לא קנאם, אבל עצים, כיון שאין צורך לסמנין אלא לאומנותו של אומן, אומנותו היא סימניו. (הרשב"א). (פירוש, כח הצביעה קיים בצבע בלבד, ולא באומנות נתינת הצמר ליורה, שלא כיצירת כלי וכדומה – ע' בשערי ישר ג, יט; חדושי הגר"ר בענגיס ח"א כט, א).

'עשה לי שירים נזמין וטבעות... ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף...' ע' במובא בקדושין מה (חוברת יא).

'(ע"ב) ...אמר ליה: לעכר מוחך. אתא ההוא מרבנן קא מותיב ליה, אמר ליה: השתא שקלת מאי דשקל חברך, קאמינא לכו אנא רבי מאיר וקאמרינו...' – 'לעכר מוחך' – בתמיה, וכי אינך חושש אם ייעכר מוחך? ורצה לחדדו, אותו ואת חברו, ולזרזם. (ריעב"ק).

'מאן אית ליה האי סברא – רבי מאיר, דאמר מבעי ליה למירמי אנפשיה...' – ע' לעיל כט: (חוברת טו) ב'פרפראות' על שיטת רבי מאיר בכ"מ, שטעות, שכחה, היתקלות וכיוצא באלו – גידונת כפשיעה. (ויש לפרש גם שיטתו ד'אחריות' – לאו טעות סופר' אלא בדוקא היא מושמטת).

'טבח אומן שקלקל... ההוא מגרומתא...' – משמע מכאן שרגילים ליטול שכר על השחיטה. (וב'דעת קדושים' (יו"ד א סק"ב) העלה שאסור ליטול שכר). ומסופקני אם יהיה לאומן דין שומר שכר כשאינו נוטל אלא שכר בטלה. וצריך עיון. (אמת ליעקב)

'זיל אייתי ראייה דממחית לתרנגולים ואפטרך' – כן פסקו הרמב"ם והשו"ע, שעל האומן להוכיח את מומחיותו, ואע"פ שטוען 'ברי' וגם הוא המוחזק. ובבאור הדבר – ע' בית הלוי ח"ג כ, ב; שערי ישר א, ה; חדושי רבי מאיר שמחה מדווינסק.

'אלא תרתי דמעליותא, דלא אוכלך ספק איסורא ומנעך מספק גזילה' – בטעם הדבר שאינו חייב לשלם מצד זה שהביא את הבהמה למצב של 'ספק איסור' שדינו לחומרא – ע' שערי ישר א, ט; אור שמח – שכירות י, ה; קהלות יעקב – מב.

לשון חכמים

'המוליך חטים לטחון' – כך צריך לומר (ט' קמוצה, וחולם ב"ח), וכמו שפרש רש"י, שהוא שם תואר לאדם הממונה על הטחינה. (וכן הביא במלאכת שלמה – דמאי ג, ד – מרש"י בגטין סא: ולפנינו שבשו שם הגרסא). והיא

צורה המופיעה כמה פעמים בלשון המשנה, כשם תואר לאומנות מסוימת, או לאדם הרגיל במעשה מסוים. (וכיו"ב 'לקוט'; לקוטות. ב"מ עב:).
 וזהו פשר הביטוי 'מסור' (ולא 'מסור'), היינו, שרגיל למסור (ויצא חילוק לפי"ו בין 'מוסר' – חד פעמי, ל'מסור', וכבע"ז כו: 'המינין והמסורות, וכן בגטין מה: 'ס"ת שכתבו מין ומסור', וכן בריש כתובות ועוד).
 וכך צריך לומר 'טוב שבגויים הרוג' (ואינו כציווי אלא כתואר). ('אמת ליעקב' להגר"י קמינצקי זצ"ל, להלן ק"ז.
 וכ"כ (לענין 'סחון') ב'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' עמ' קס-קסא.
 ואפשר שכך צריך לקרוא את הביטוי המיוחד במשנת אבות (ב, יט): 'הוי שְׁקוּד ללמוד תורה'.
 על מש"כ לענין 'טוב שבגויים הרוג' – העיר הגר"מ מאוזו שליט"א: אם כוונתו מדה טובה שבגויים שהורגין בלי חקירות ודרישות כ"כ, פירוש זה רק לסבר את האוזן נאמר ואינו אמת. ויגיד עליו ריעו 'טוב שבנחשים רצץ את מוחו שמקביל לטוב שבגויים).

דף ק

'בית חייהם' – כאן רש"י פרש: תלמוד תורה, ובבבא-מציעא פרש: ללמד אומנות להתפרנס, שהרי חוקות ותורות כבר כתובים בתחילת הפסוק.
 ונראה, שזהו זה אחת הם; אי אפשר לפרש 'תלמוד תורה' כפשוטו, שהרי כבר נאמר בפירוש. ואומנות גרידא – נראה שלא היה משה צריך להודיעם וללמדם. ועוד, שנראה דחוק לפרש 'בית חייהם' על אומנות של חיי שעה. אלא ודאי 'בית חייהם' – על התורה, ובא משה להודיעם, שאף עם תלמוד תורה, לא יתבטלו מן האומנות, וכענין שאמרו: כל תורה שאין עמה דרך ארץ – בטילה. ולכן כינה 'בית חייהם' לפי שהאומנות היא עיקר חייהם לתלמוד תורה. (פני יהושע. וכיו"ב כתב הראנ"ח ב'אמרי שפר' – הובא ב'יד דוד' כאן. והוא שם פרש באופן אחר).
 (וע' רמ"א או"ח רמח"ד: 'ש' אומרים: כל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חבריו, חשוב הכל דבר מצוה. ואינו חשוב דבר הרשות רק כשהולך לטייל...').
 וע"ע ב'דובר צדק' עמ' 153 דברים עמוקים על אומנות ומילי דעלמא אצל אדם מישראל, שבהם עצמם יש לימוד ד"ת).
 ומהר"ל מפראג פרש (ב'נתיבות עולם' – נתיב גמ"ח, ג) 'בית חייהם' – עולם הבא, כי ה'דיעה' (=הודעת) היא החיים (כדכתיב: 'המתים אינם יודעים מאומה'). והודיעם ענין עולם הבא כדי שיימשכו אחר זה עד שיגיעו ל'בית חייהם' – הצלחתם האחרונה.

'מחיצת הכרם שנפרצה – אומר לו גדור... נתייאש ממנה ולא גדרה הרי זה קידש וחייב באחריותו' – הרמב"ן ז"ל (בקונטרס 'דינא דגרמי') שאל, מדוע חיוב זה שייך ל'דינא דגרמי', והלא הגפנים שהם ממונו, הולכים ומפסידים את תבואת חבריו, והרי זה כשורו שלא נעל אותו בגדר? (מש"כ הרמב"ן 'שורו' – בארו כבר שלא דוקא 'שור' אלא חייב מדין 'אש'. ע' קהלות יעקב – ב"ק ד; מנחת שלמה – פט, א).
 וכתב שאין לתרץ לפי שהגפנים לא מזיקים ממש, אלא כגורמים לאיסור שיבוא, – שאם כן, הרי זה היזק שאינו ניכר והיה לו להפטר על אף שדנים אנו דינא דגרמי. ועוד, אם כן, הרי זה גרם של ממונו, ופטור לכל הדעות. ועוד הלא בשסמך גפנים על תבואת חבריו אמרו בגמ' שהוא מזיק בידים ואינו גרם. והביא לתרץ בשם ר"י מבעלי התוספות, שלא נאסר מחמת הערבוב לבדו, אלא מפני שהאדם מתיאש מלגדור, ויאוש ומחשבתו הם הגורמים לאסור ולהתחייב (שהרי אם אמר 'לכשאגיע אלקטנו' – מותר, כדתנן בכלאים), ולכן אין לחייבו מטעם 'ממון המזיק' אלא מטעם 'אדם המזיק בגרם'.

א. אם הגביהו – קנאו בקניני גזילה וחייב להשיב לו השבח ממש. ואם לאו אלא שהכחו על ידו ונזרק לים – בצוללין פטור, ובעכורין – חייב. (ולאו דוקא 'צוללין' ו'עכורין' אלא כל שניתן לשלותו מהים, גם ע"י צוללן – פטור. תוס').

ב. ע"י הכאה בקורנס – פטור, וע"י שפשוף (שנחסר בגופו של מטבע) – חייב. (כך היא שיטת רבה. וכתבו התוס' שרב יהודה דלעיל, המחשיב 'פסלתו מלכות' כנסדק, ודאי יסבור כאן שחייב).

ג. פטור. (ודוקא בבהמת חולין. תוס').

ד. תלוי במחלוקת התנאים אם דאינינן דינא דגרמי אם לאו.

קנה. ציין שלש נפקותות המובאות בסוגיא, בכך שאומן קונה בשבח כלי'. (צח:–צט.).

א. אם האומן הוסיף את השבח – פטור. ב. יכול האומן לקדש את האשה באותו שבח. ג. אין בהשהית שכרו משום בל תלין, לפי שאינו כשכירות אלא כמכר.

קנה. אומן שקלקל והזיק, במקרים דלהלן – מה דינו (לענין הגוף ולענין השבח)? –

א. נתן לצבע צמר לצובעו, והקדיחו יורה לאחר שנקלט הצבע בצמר. וסממני הצבע – של האומן.

ב. כנ"ל, אלא שהסימנים של בעל הצמר.

ג. כנ"ל, במלאכה שאין בה צורך לסממנים וכדו' (כגון נתן לחרש עצים לעשות לו שידה ונעץ מסמר ושיברן; נתינת בגדים לריכוך).

ד. כנ"ל באומן שכיר שאינו קבלן.

ה. טבח אומן שניבל הבהמה בטעות.

ו. הראה מטבע לשולחני ואישרו, ונמצא רע. (צט)

א. משלם דמי הצמר. ולענין דמי השבח – תלוי בשאלת 'אומן קונה בשבח כלי'.

ב. חייב בדמי הצמר, הסימנים, ודמי השבח שהשביח הצמר מהצביעה.

ג. כסעף א.

ד. חייב בדמי הגוף והשבח.

ה. לר' מאיר – חייב, בין בשכר בין בחנם. לחכמים – בשכר חייב ובחנם פטור. (וכן הורה רבי זירא, וכך העמדנו דברי ר' יוחנן).

ו. אינו פטור אלא באומן מומחה ביותר, שא"צ ללמוד כלל. (כי להכרת מטבע נצרכת בקיאות גדולה. תוס').

(ואם צריך הוא ללמוד – חייב מ'דינא דגרמי' לשיטת ר' מאיר, בין אם אמר לו 'ראה, עליך אני סומך' בין לא אמר לו. תוס').

קנו. לאור המבואר בסוגיתנו – מה מן הדברים דלהלן בכלל 'דינא דגרמי' ומה אינו בכלל זה? –

א. הראה דינר לאומן, ולבסוף נמצא דינר רע.

ב. דיין שחייב את הזכאי.

ג. נתן לאומן צמר לצובעו אדום וצבעו שחור.

ד. מסכך גפנו על גבי תבואתו של חברו.

ה. מחיצת הכרם שנפרצה, ולא גדרה עד שהוסיף מאתים. (ק)

א. הרי זה 'דינא דגרמי' (ואם הוא מומחה ביותר – פטור, כדין טעות באומן מומחה. עתוס').

ב. משמע בסוגיא שזהו 'דינא דגרמי', מלבד אם נשא ונתן ביד. (ועתוס' פירוט האופנים והשיטות).

ג. אינו 'גרמי' אלא מעשה בידים.

ד. משמע מדיחוי הגמרא שהרי זה מזיק בידים. (אלא שיש שכתבו שלמסקנא שפיר י"ל דהוי דד"ג, וכדמשמע מכמה ראשונים).

ה. דינא דגרמי.